

РИЗИКОБЕЗПЕЧНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Постановка проблеми. Для розбудови в Україні соціально-орієнтованого сільськогосподарського землекористування особливого значення набуває впровадження сучасної моделі його сталого розвитку, відповідно до Стратегії економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції”, схваленої Указом Президента України від 28.04.2004 № 493/2004. При цьому вихідною умовою є визначення стратегічних напрямків розвитку раціонального використання і охорони земель, які б містили оновлені пріоритети безпечного господарювання на землі. Це завдання обумовлено тим, фактом, що всі роки ринкових трансформаційних процесів землекористування супроводжується зростанням різного походження небезпек й обумовленими ними втратами та шкодою.

Серед численних втрат головне місце належить територіальній і продуктивній вичерпаності земельних ресурсів, втраті ґрунтовим покривом самовідновлювальної та самоочищувальної здатності, тобто втрачається стійкість екосистеми.

В цьому відношенні особливо актуальним є дослідження теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо формування безпечного землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку наукової проблеми безпечного землекористування внесли вагомий доробок вітчизняні вчені: Борщевський П.П., Волков С.М., Горлачук В.В., Даниленко А.С., Добряк Д.С., Долішній М.І., Новаковський Л.Я., Саблук П.Т., Трегобчук В.М., Третяк А.М., Туниця Ю.Ю., Хвесик М.А. та ін. Науковий доробок цих авторів сприяв становленню певної філософії щодо підвищення рівня безпечного використання земель. Разом із тим варто зазначити, залишається багато актуальних, але не вирішених питань щодо прогнозування, попередження і зниження рівня небезпеки в землекористуванні.

Формування завдання дослідження. Завданням статті полягає в розробці теоретичних положень щодо розвитку ризикобезпечних землекористувань сільськогосподарських підприємств в умовах ринкових земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що на сучасному етапі широко використовується термін «безпечне землекористування», при цьому основний зміст його спрямовується на організацію використання земельних ресурсів переважно лише на екологічній складовій, в зв'язку з загостренням проблеми деградації земель. На основі цього нами зроблено висновок, що термін «безпечне землекористування» є ширшим за змістом та визначає траєкторію розвитку землекористування на екологізацію. Але враховуючи те, що термін «безпека» в сфері землекористування є основною умовою сталого розвитку землекористування, який комісія Брундтланда (Brundtland) у доповіді «Наше спільне майбутнє» пояснює як такий розвиток, при якому задовольняються потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [1]», то зміст сталого розвитку землекористування необхідно пов'язувати з трьома аспектами: екологічним (необхідність обмежень в землекористуванні, щоб задовольнити потреби теперішнього й майбутнього населення), економічним (задовольнити потреби суспільства) та соціальними (земельні ресурси є загальною спадщиною цивілізації, тому нинішнє покоління має обов'язок перед прийдешніми поколіннями залишити земельні ресурси в стані, який забезпечить для них рівень добробуту не нижчий, ніж той, що є зараз). На підставі сказаного зрозуміло, що сталий розвиток передбачає перехід від парадигми охорони земель до парадигми підпорядкування соціально-економічного розвитку землекористування вимогам

дотримування законів Природи. Відповідно до цього, існує потреба в визначені, уточнені та конкретизації можливостей для реального становлення на шлях сталого розвитку землекористування.

Виходячи з цього, вважаємо вагомим активізатором переходу до моделі сталого розвитку є ризикобезпечне землекористування. При цьому основний ухил терміну «ризикобезпечне землекористування» зроблено на слово «ризик».

Існують різні підходи щодо визначення сутності ризику [2, с. 230, 3, 4]. При цьому різноманітність поглядів на проблему ризику пояснюється [5, с. 4] багатоаспектністю цього явища та його недостатнім вивченням. Ризик розглядають як позитивний або негативний фактор, щодо останнього, то зміст ризику пов'язується з словом «відхилення» від бажаних результатів господарюючих суб'єктів. Це визначення є обмеженим, оскільки відображає ризик лише як негативне явище, але ж ризик є ознакою підприємництва, вони тісно взаємопов'язані і такий підхід може призвести до того, що підприємництво буде сприйматись як витратна, небезпечна діяльність, яка не має зиску. В зв'язку з невідкладністю розв'язання проблем сталого розвитку сільськогосподарського землекористування, нами зроблено акцент на позитивну сторону ризику, науково-обґрунтовану в праці [6, с. 129] як можливість досягнення успіху/позитивних результатів. Обґрунтуємо дану думку через призму сільськогосподарського землекористування.

Пов'язуючи умовивід про позитивну сторону ризику із дослідженнями відомих вчених-економістів України та дослідників інших країн [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16] нами було зроблено висновок, що в землекористуванні постійно існує загроза втрати можливості отримання максимальних результатів господарської діяльності на землі при мінімальних негативних наслідках для екологічного стану ґрунту, мінімальних збитках заподіяних погіршенням якості земель або обмеженням їхнього використання та мінімальними додатковими витратами у результаті здійснення діяльності. Тобто мова йде про відхилення від бажаних результатів (негативна сторона ризику).

Імовірність настання втраченої можливості (втрати можливості зробити щось) виявляється в результаті відсутності, або неефективної діяльності спрямованої на подолання реальної загрози виникнення небезпечних екологічних ситуацій в сільськогосподарському землекористуванні. Таким чином передусім потрібні радикальні зміни в управлінні землекористуванням сільськогосподарських підприємств, яке б спрямовувало весь потенціал підприємств на прогнозування, попередження небезпеки в процесі використання землі та ліквідацію її наслідків. Шляхом критичного аналізу господарської діяльності на землі сільськогосподарських підприємств, нами сформована гіпотеза щодо доцільності управління небезпекою в землекористуванні, через розвиток ризик-менеджменту. Проведенні дослідження показали, що ризик, в межах даного виду управління, має позитивні характеристики, його роль визначається в усвідомленні небезпеки, випадковості, ненадійності, непевності, збитку в сфері землекористувань сільськогосподарських підприємств. Запропонована нами концепція ризику докорінно руйнує сформовану асоціацію його як дію, «...яка тією чи іншою мірою загрожує суб'єкту певною втратою [17, с. 14], тобто поняття "ризик" використовується не в значенні небезпеки або невизначеності, а скоріше відноситься до рівня визначеності, з якої можна прогнозувати результат, виявляти небезпечні процеси та передбачити розвиток подій у майбутньому. Передбачене майбутнє в сфері використання землі дає змогу суб'єктам господарювання підготуватися як до позитивних, так і до негативних тенденцій, максимізувати результати та мінімізувати збитки.

Беручи за основу думку відомого метра вітчизняного земельного менеджменту Третьяка А.М. [18]», відзначимо, що реалізація означеної цілі ризику відбувається в межах дії ризик-менеджменту - ключової домінанти земельного менеджменту. Характерною рисою земельного ризик-менеджменту є його зв'язок із теорією прийняття рішень, в межах якої важливою умовою для управління небезпекою в землекористуванні є прийняття оптимального рішення. Звідси даний умовивід дозволяє сформулювати наступне:

зміст земельного ризик-менеджменту полягає в процесі прийняття оптимального рішення при формуванні і впровадженні набору сценаріїв розвитку землекористувань сільськогосподарських підприємств в умовах існування потенційних та реальних небезпек, невизначеності, конфліктності й породжуваних ними загрозами.

Значимість земельного ризик-менеджменту визначена в тому, що він в своїй діяльності відходить по змісту та формі від патерналістських (опікунських) функцій управління землекористуванням до відповідальної діяльності на землі. Це можливо лише за умови формування системи управління підприємств на засадах нової управлінської етики, високої моральності та широкого світогляду земельних менеджерів, які всіляко сприятимуть прийняттю адекватних рішень та заохочуватимуть відповідальне ставлення до використання земельних ресурсів.

Аналіз ефективності методів сучасного управління в сільськогосподарських підприємствах, свідчить про породження ним ланцюга небезпечних відхилень в процесі використання земель, які можуть призвести до небезпечної ситуації. При цьому небезпечну ситуацію необхідно розуміти «як умову при якій небезпека реалізується в небажану подію»[19, с. 13]. Наведемо приклад, при роздержавленні й приватизації земель деяким сільськогосподарським підприємствам були передані у власність малопродуктивні еродовані та інші деградовані угіддя. Звідси, в результаті господарювання на землях різної якості суб'єкти господарювання отримують різницю в прибутках на землях гіршої і кращої якості (табл. 1.) [20, с. 99].

Таблиця 1

Результати господарювання сільськогосподарських підприємств України залежно від якості земель у 2007 році

Групи за грошовою оцінкою 1 га с.-г. угідь, тис.грн.	Кількість господарств	Грошова оцінка 1га с.-г. угідь, тис.грн.	Показники рослинництва на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.			
			Виробництво валової продукції	Одержано прибутку	Відхилення від середнього розміру оплати праці на середньорічного працівника	Скоригований прибуток до середнього рівня оплати праці
До 1	100	0,68	38	2,4	-2,68	-0,29
1,1-2	171	1,53	41	4,7	-4,60	0,05
2,1-3	208	2,53	52	6,7	-3,98	2,70
3,1-4	272	3,58	57	9,6	-2,14	7,48
4,1-5	287	4,54	64	16,4	-3,12	13,28
5,1-6	362	5,61	75	22,3	-1,76	20,55
6,1-7	542	6,56	82	25,9	-0,25	25,61
7,1-8	594	7,55	95	32,2	0,46	32,65
8,1-9	675	8,55	98	36,6	-0,30	36,30
9,1-10	579	9,53	104	39,9	1,04	40,97
10,1-11	498	10,52	113	42,0	0,73	42,73
11,1-12	409	11,52	127	47,1	0,78	47,87
12,1-14	501	12,96	138	50,7	0,21	50,88
14,1-16	153	14,93	149	53,6	5,13	58,73
16,1-20	171	17,78	154	55,1	1,42	56,52
Понад 20	81	22,22	174	57,3	2,84	60,13
Всього	5603	8,98	101	34,4	0,00	34,37

Групуванням в 2007 році за грошовою оцінкою гектара сільськогосподарських угідь сільськогосподарських підприємств встановлено, що виробництво валової продукції

рослинництва на 100 га коливається від 38 тис. до 174 тис. грн. на землях гіршої та кращої якості порівняно (див. табл. 1, гр.4). Різниця в одержаному прибутку на землях різної якості сягає від 2,4 до 57,3 і 34,4 тис. грн. (див. табл. 1, гр. 5). Як результат аграрний сектор не виконає свою функцію щодо забезпечення громадян власним продовольством. Відзначимо, що відсутність належного рівня прибутку у господарюючих суб'єктів на землі, є небезпечним фактором для землекористування, тому він, наприклад призводить до спрощення технологій виконання найнеобхідніших агротехнічних заходів (поверхневий обробіток ґрунту—сівба—збирання врожаю), відповідно здійснюється суттєве порушення науково-обґрунтованої структури посівів, що спричиняє виснаження ґрунтів. Відсутність коштів, також позначається відсутністю сучасних інноваційних матеріально-технічних засобів, що призводить до погіршення якісного стану сільськогосподарських угідь.

Отже, деградовані угіддя (реальна екологічна небезпека), які не були своєчасно виведені із сільськогосподарського обороту і продовжують використовуватися, стають джерелом економічних небезпек, які в свою чергу породжують нове джерело підвищеної екологічної небезпеки із сукупністю шкідливих впливів: подальше зниження родючості ґрунтів, втрата грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аераційної здатності з усіма екологічними наслідками. До найбільш загрозливих наслідків підвищеної екологічної небезпеки, можна віднести той факт, що щорічно зростає площа деградованих ґрунтів «...на 80 тис. га. вже тепер 32,8 % орних земель України зазнали водної, а 54,2 % — вітрової ерозії. Особливо страждають від ерозії схилі ділянки, на яких нині розташовано більше 1/3 ріллі. Щорічні втрати ґрунту в Україні становлять приблизно 600 млн. т., зокрема понад 20 млн. т. гумусу [21]». Відповідно загальна площа орних земель в Україні, які мають чітко виражені несприятливі для сільськогосподарського виробництва ґрунтові властивості сягає 6,5 млн. гектарів, а це майже 20 відсотків від площі ріллі, а прямі щорічні втрати (тобто різниця між вартістю валового продукту і затратами на його отримання) досягають у середньому 66,5 гривні на гектар, або, в цілому, по Україні близько 400 млн. гривень.

Підсумовуючи викладені вище обґрунтування відзначимо, що сучасний стан земельних ресурсів вимагає термінового впровадження суб'єктами господарювання на землі безпечних методів, прийомів, способів спрямованих на гарантоване забезпечення раціонального використання і охорону земель. Важливою передумовою в вирішенні даної проблеми є розвиток земельного ризик-менеджменту, який стратегічно спрямований на перехід господарської діяльності на засади безпечного землекористування.

Висновок. Сучасна ситуація в системі землекористування характеризується як критична, адже нинішні способи і методи використання землі, як правило, високо ресурсномісткі, марнотратні, антиекологічні, нераціональні та неефективні як з позиції економіки, так і екології. Аналіз свідчить, що відносно благополучні в екологічному аспекті території швидко зменшуються, оскільки застарілі екологічні проблеми не вирішуються належним чином і до того ж виникають нові, ще складніші, пов'язані з серйозними соціально-економічними суперечностями. Отже, перед управлінням землекористуванням нині стоїть надзвичайно важливе завдання – поступова реалізація концепції переходу на модель сталого екологобезпечного землекористування. Одним із важливих напрямів вирішення даної проблеми є розвиток ризик-менеджменту, який спрямовує потенціал сільськогосподарських підприємств на прогнозування, попередження небезпеки в процесі використання землі та ліквідацію її наслідків.

Анотація

Стаття призначена проблемам формування екологобезпечного землекористування завдяки розвитку ризик-менеджменту як складової управління безпекою.

Ключові слова: ризик, безпека, управління землекористуванням, ризик-менеджмент.

Анотація

Стаття посвящена проблемам формирования эколого-безопасного землепользования на основе развития риск-менеджмента как составляющей управления опасностью.

Ключевые слова: риск, опасность, управление землепользованием, риск-менеджмент.

Summary

The article is devoted to the problems of the forming of ecological safe land-user on the base of the development of risk-management as a constituent part of danger- management.

Key-words: risk, danger, land-user management, risk-management.

Список використаних джерел:

1. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)/ Пер. с. англ. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
2. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент: Учебник. 3-е изд. СПб.: Питер, 2002.- 328 с
3. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка / Сост. С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 1998. — 943 с.,
4. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
5. Качинський А., Хміль Г. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. – К.: НІСД, 1997. – 127 с. (Сер. “Екологічна безпека”; Вип. 3).
6. Прищепенко В.В. Маркетинг-менеджмент розвитку (перспективи інноваційного менеджмента).-Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2005.- 596 с.
7. Добряк Д.С., Черпіцький О.З., Мартин А.Г. Теоретико-методологічні засади формування обмежень і обтяжень у сільськогосподарському землекористуванні // Землеустрій і кадастр. - № 1. – 2009. – С. 5-12.
8. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія /О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. - К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005.– 497 с.,
9. Волков С.Н. и др. Основы землевладения и землепользования / Волков С.Н., Хлыстун В.Н., Уклюкаев В.Х. – М.: Колос, 1992. – 144 с.
10. Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного виробництва. - К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1999. - С 149
11. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування/ Б.М.Данилишин, А.В.Степаненко, О.М.Ральчук та ін.; За редакцією Б.М.Данилишина - К.: Наук. думка, 2008. Т1. — 392 с.
12. Кузькіна Т.В. Економічна стійкість підприємств АПК в сільському господарстві // Бізнес-навігатор.-2006.- № 10. – С.5-10.
13. Михасюк І. Державне регулювання земельної реформи // Економіка України. – 1998.– № 3. – С. 74-77
14. Балаж Н.Й. Сталий розвиток територій як концептуальна основа екологізації сільськогосподарського землекористування в Україні // Землевпорядний вісник. – 2005. – № 3. – С. 26-31
15. Клейнер Г. Риски промышленных предприятий (как уменьшить или компенсировать) / Г. Клейнер // Российский экономический журнал. – 1994. – № 6. – 23 с.
16. J. P. Morgan/Reuters. Risk Metrics – Technical Document. – Mode of access: <http://www.jpmorgan.com> – Last access: 12-06-2008. – Title from the screen.
17. Черкасов В. В. Проблемы риска в управленческой деятельности: моногр. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1999. – 288 с.

18. Менеджмент в землекористуванні. Монографія. Нав. Посіб. / А.М. третяк, А.Я. Сохни, В.М. Друга, Л.І. Смоленська, Р.А. Третяк. За ред. А.М. Третяка.-К.: ТОВ «ЦЗРУ», 2004.- 344 с.

19. Ярошевська В.М. Безпека життєдіяльності: Підручник. - К.: ВД «Професіонал», 2004.- 560 с.

20. Месель-Веселяк В.Я. Вирівнювання економічних умов господарювання на землях різної якості // Економіка АПК, 2009, №3.- С. 97-102.

21. Россоха В.В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання // Економіка АПК, 2009, №3.-С.